I. KAHRAMANMARAŞ SEMPOZYUMU

6-8 MAYIS 2004

KAHRAMANMARAŞ

ORGANİZASYON

MARAŞDER- KAHRAMANMARAŞ BELEDİYESİ

KATKI

Kahramanmaraş Valiliği- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası

I. KAHRAMANMARAŞ SEMPOZYUMU

ORGANİZASYON HEYETİ

Doç.Dr. Said Öztürk (Başkan)
Mahmut Nedim Tepebaşı
Dr. Hacı Kutlu
Dr. Mustafa Bekerecioğlu

MARAŞDER
Halıcılar Cad. No 97, Kat 3 D. 6 Fatih/ İSTANBUL
Tel: 0212 635 46 46- Faks: 0212 621 99 44

KAHRAMANMARAŞ BELEDİYESİ
Tel: 0344 221 34 70 - Faks: 0344 223 12 36

Baskı-Cilt

Düzey
0212 613 40 41

© Her hakkı mahfuzdur.

BİRİNCİ CİLT

Mayıs 2005- İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Programı V

Sempozyum Açılış Konuşmaları XV

TEBLİĞLER

Prof. Dr. Bekir Karlığa: On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Düşünce Hayatı ve Kahraman Maraş'lı Bazı Bilim Adamları 3

Doç. Dr. Abdullah Kahraman: Tarih ve Tabakat Kitaplarında El-Meraşî Nisbesiyle Anılan Maraşlı Bilginler 11

Dr. Özcan Hıdır: Hades (Göynük) Muhaddisleri 19

Prof. Dr. Abdülkadir Özcan: Osmanlı Dönemi Maraş Ulemasından Birkaç İsim 25

Prof. Dr. Recep Dikici: Türkiye Kütüphânelerinde Yazma ve Matbû Eserleri Olan Kahraman Maraş'lı Âlim, Edip ve Şâirler 29

Yrd Doç. Dr. Kadir Özdamarlar: Türk Tasavvuf ve Düşünce Dünyasında Saçaklı-Zâde Mehmet Efendi ve Eserleri Üzerine Bir Deneme 43

Doç. Dr. Tahsin Özcan: Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri 53

Dr. Halil İbrahim Bulut: Osmanlı Müelliflerinden Maraşlı Saçaklızâde ve Ebeveyn-i Resul Konusundaki Görüşleri 69

Yard. Doç. Dr. Ahmet Kayacık: Saçaklızâde (Öl.H.1145)'nin İlimler Sınıflaması'na Dair Görüşleri 81

Dr. İbrahim Çapak: Saçaklızâde'ye Göre Münâzara İlmi 89

Prof. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu: Kahramanmaraş'ın Sultanü'ş-şuarası Sünbülzâde Vehbi ve Lutfiyyesi 99

Yrd.Doç. Dr. Muhittin Eliaçık: Mar'aşî Yusuf Kenan Bey ve Eserleri 119

Yard. Doç. Dr. Mehmet Emin Ertan: Maraşlı Kalender Paşa-zâde Vezir Süleymen Paşanın Oğlu Yusuf Kenan Beğ'in Edebi Şahsiyeti ve Gülşen-i Sühan Adlı Eserin Tanıtılması 139

Yrd. Doç. Dr. Nuran Altuner: Şâhin-Zâde El-Mar'aşî "Şeyh ' Alî Dilkesîr"in Tuhfetü'l - Vüzerâ" Adlı Eserinin Tanıtımı 143

Doç. Dr. Menderes Coşkun: Maraşlı Şair Şem'î'nin İlâveli Esmârü't-Tevârîh Ma'a-Zeyl Adlı Biyografik Tarihi 155

Yrd.Doç. Dr. H. İbrahim Yakar: Meşrebzâde Damadı Maraşlı Mehmet Şem'î Hayatı Ve Şiirleri 161

Adnan Şimşek: Maraşlı Bir Divan Şairi: Sebkî 173

Yrd. Doç. Dr. Hamdi Güleç: Kahramanmaraşlı Halk Şairlerinden Bir Demet 175

Yrd. Doç. Dr. Burhan Kaçar: Bir Ülkü Adamı Abdurrahim Karakoç 181

Öğr. Gör. Talip Mert: Maraşlı Kısakürek-Zade Mehmed Hilmi Efendi 191

Doç. Dr. Ali İhsan Kolcu: Necip Fazıl'ın Şiirinde Baudelaire Etkisi 195

Dr. Alim Yıldız: Klasik Edebiyatımızda Manzum Hadis Tercümeleri ve Necip Fazıl'ın 101 Hadis Tercümesi 221

Yrd.Doç.Dr. M. Ali Kirman - Yrd.Doç.Dr. Halil Apaydın: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Beklenti ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma 239

Yrd.Doç.Dr. Halil Apaydın - Yrd.Doç.Dr. M. Ali Kirman: K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma 251

Öğr.Gör., Mehmet Günaydın-Yard.Doç.Dr., M. Ali Kirman-Yard.Doç.Dr., Halil Apaydın: Ezan Üzerine Bilimsel Bir Araştırma: Kahramanmaraş Örneği 259

Doç. Dr. Ahmet Eyicil: Afşin Ashab-ı Kehf 271

Prof. Dr. Kamil Levent Zoroğlu: Kahramanmaraş'ın İlk Çağdaki Yeri ve Önemi 303

Dr. L. Gürkan Gökçek: Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi 309

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Demirci: İslam-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş 319

Zafer Kaya: Bizans Dönemi Toprak Sisteminde Maraş 333

Dr. Selim Kaya: Ortaçağ'da Maraş'ın Sosyo Kültürel ve Etnik Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme 335

Yard. Doç. Dr. İlyas Gökhan: 13. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş 345

Dr. Abdurrahman Daş: Hicrî 1210 Maraş Depremi İlgili Manzum El Yazması Tarihler 355

Yrd.Doç.Dr. Ahmet Ali Bayhan: Güneydoğu Anadolu'da Memlûk Hakimiyeti ve Bunun Maraş'a Yansımaları 367

Doç. Dr. Abdurrahman Acar: Memlukler İle Dulkadirliler'in Maraş Üzerindeki Nüfuz Mücadelesi (Karaca Bey (1337-1353) Zamanı) 375

Yrd. Doç. Dr. Yaşar Bedirhan: Alaüddevle Bozkurt Bey Devrinde Maraş'ın Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durumu 385

Okutman Sadettin Baştürk: Timur'un Anadolu-Ortadoğu Seferleri Döneminde Maraş ve Dulkadiroğulları İlişkileri 399

Doç. Dr. Remzi Kılıç: Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi (1507) ve Sonuçları 409

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Kayhan: Dânişmendli Devleti Zamanında Maraş Tarihine Genel Bir Bakış 421

Ar. Gör. İsmail Altınöz: Dulkadır Vilâyetinin Osmanlı İdarî Düzeninde Yerini Alması 427

Prof. Dr. Mehmet Şeker: Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması Sürecinde Maraş Bölgesi ve Bölgeye Yerleşen Türk Boyları 437

Dr. Tufan Gündüz: Dulkadirli Türkmenleri 451

Yrd. Doç.Dr. Selahattin Döğüş: Maraş'ta Türkmen Aşiretleri 457

Doç. Dr. Kenan Ziya Taş: Kafkasya'dan Maraş ve Civarına Göçler 465

Prof. Dr. Ahmed Akgündüz: Zül-Kadriye Kanunnameleri ve Şer'i Tahlilleri 473

Dr. İbrahim Solak16. Yüzyılda Maraş Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme 483

Doç. Dr. Mustafa Oflaz: Maraş Sancağı'nda Köyler ve Köylüler 495

Dr. Ali Açıkel: Dulkadıroğulları Hanedanının Osmanlı Mülkü Artukabad Kazasından Aldığı Vergi Gelirleri 527

SAÇAKLIZÂDE'YE GÖRE MÜNÂZARA İLMİ

Dr. İbrahim Çapak*

Giriş

18. y.yılın en önemli alimlerinde biri olan Saçaklızâde (ö.732) tefsir, fıkıh, hadisle ilgili eserlerin yanı sıra mantık ve münâzara ile ilgi eser de yazmıştır. Onun münâzara ilmi ile ilgili olan *Risalet'ü Velediye, Takrirü Kavanin, Tahrirü Takrir* adlı çalışmaları dikkat çekicidir. Özellikle *Risaletü Velediye* adlı eseri kendisinden sonra münâzara ile ilgilenen bazı mantıkçılara ilham kaynağı olmuştur. Söz konusu eser *Risale fi Âdâbi'l-Münâzara, Risale fi Fenni'l-Münâzara, el-Âdâbu'l-Velediye, Risale fi İlmi'l-Münâzara* gibi isimlerle de bilinmektedir. Günümüzde birçok medya organında yapılan tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda Saçaklızâde'nin ve söz konusu eserlerinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü Saçaklızâde münâzaranın diğer bir deyimle tartışmanın yapılabilmesi için tartışmacıların tartışacakları konu ile ilgili bilgi birikimlerine dikkat çekerek, onların alelâde tartışmalarda bulunmalarının fayda değil, zarar getireceğini ifade eder. Biz bu tebliğimizde Saçaklızâde'ye göre münâzaranın ne olduğunu, hangi kavram ve konuları içerdiğini ortaya koyarak, münâzara esnasında tarafların dikkat etmeleri gereken noktalara değinmeye çalışacağız.

Münâzara İlmi

Saçaklızâde, münâzara ilminin ne olduğunu ve kapsadığı konuları inceleme konusu yaparken, münâzara ilmi ile ilgili olan kavramları tek tek ele alır. Onun incelediği belli başlı kavramları; münâzara, münazir, cedel, mücadil, nakz, nakil, müdde'i, tenbih, kıyas, mu'allil, müstedil, sâil, men', mu'araza, ilzam, ifham ve gasb şeklinde sıralamak mümkündür.[1]

Tartışma temelde ya bir hakikatin ortaya çıkması ya da muhataba üstün gelmek için yapılır. Eğer bir hakikatin ortaya çıkması için yapılırsa *münâzara,* karşı tarafa üstün gelmek için yapılırsa *cedel* ismini alır. Münâzarayı yapana *münazır*, cedeli yapana da *mücadil* denir.[2] Münâzara sözcüğü na-za-ra kökünden türemiştir. Nazar düşünce, münâzara ise beraber düşünme anlamına gelmektedir. Münâzara ilminin tanımı da bu anlama dayanılarak yapılmıştır. Buna göre münâzara "karşılıklı olarak konuşan iki kişinin, gerçeği ortaya koymak amacı ile iki düşünce arasındaki nisbet hükmünün doğruluk veya yanlışlığını anlamak için düşünme güçlerini istenen konulara yöneltmelerinden bahseden bir ilimdir."[3] Genellikle münâzara, "doğrunun ortaya çıkması için sâil (soru soran) ile mucip (cevap veren) arasında geçen soru ve cevaplardır"[4] şeklinde tanımlanır. Saçaklızâde, münâzarayı "hakkın ortaya çıkması için müdafaadır" şeklinde tanımlar.[5] Ona göre münâzara ilmi ile reddedilen şeyin doğru veya yanlış olduğu bilinir.[6] Münâzaranın gayesi gerçeği kesin delilerle bulup ortaya koymaktır. Münâzarada peşin hükümle hareket edilmediği, karşı tarafı susturma amacı güdülmediği için taraflar arasında kırgınlık olmaz ve kişisel ihtiraslar ön plana

---

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mantık Anabilim Dalı, capakibrahim@hotmail.com

[1] Söz konusu kavramlar için bkz. Saçaklızâde M. b. Ebi Bekr el-Mer'aşi, *Velediye,* İstanbul, 1274, s. 141,143 vd.; *Takrirü Kavanin,* (fi'l-âdâb), İstanbul, 1279, s. 3 vd. Ahmed Cevdet (Paşa), *Âdâb-ı Sedad, Mantık Metinleri 2* içinde, İstanbul, 1998, s. 111 vd.; Ahmed Hamdi Efendi (eş-Şirvani), *İlmi Münazara, Mecmüatü'r-Resail* içinde, İstanbul, 1889, s. 2 vd. Mehmed Halis, *Mizanu'l-Ehzan,* (hzr. Kudret Büyükçoşkun) *Mantık Metinleri 1* içinde, İstanbul, s. 174-178; Yusuf Şevki Yavuz, *Kur'an'ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu,* Bursa, 1983, s. 18-19.

[2] Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s. 111.

[3] Y. Şevki Yavuz, *a.g.e.*, s. 5.

[4] Ahmed Hamdi Efendi (eş-Şirvani), *a.g.e.*, s. 1; Mehmed Halis, *a.g.e.*, s. 174.

[5] Saçaklızâde, *Velediye,* s. 140; *Takrirü Kavanin,* s. 3.

[6] Bkz. Saçaklızâde, *Velediye,* s. 140; *Takrirü Kavanin,* s. 12.

çıkmaz. Çünkü münâzara yapanların varmak istedikleri tek hedef gerçeği bulmaktır.[7]

Saçaklızâde temelde münâzara ilmini üç kısma ayırmaktadır. Ona göre bir şey söylendiğinde ya tanım ya bölme ya da tasdik olur. Tanım, bölme ve tasdik konuları iyice bilinmeden bir şeyin doğruluğunu veya yanlışlığını ortaya koymak zordur. Bu nedenle Saçaklızâde hem *Risaletü-Velediye* hem de *Takrirü Kavanin* adlı eserlerinde bu konuları dikkatle incelemektedir.[8] Biz de bunları sırayla ele alalım:

1. Tanım:

Tanım, genel anlamda *bir mananın ya da bir lafzın mahiyetini* açıklayan şeydir.[9] Diğer bir ifade ile tanım, "bir şeyin efradını cami' ve ağyarını mani"dir yani, "kendisine ait özelikleri bir araya toplayan, kendisine ait olmayan özelikleri ise dışarıda bırakarak kendisinden sayılmasına engel olan şeydir.[10] Sâil[11] tanımı, ilgili bütün nitelikleri kendisinde barındırmadığı (cem'in ademi) veya ilgisiz olan bütün nitelikleri tamamen dışarıda tutmadığı (men'in ademi) ya da devir ve teselsül gerektirdiği gerekçesiyle iptal edebilir. Çünkü tanım, insanı zenci ile tanımlamada olduğu gibi çok özel (mutlak ehass) olduğunda bütün nitelikleri içermez. Yine tanım, insanı hayvan ile tanımlamada olduğu gibi çok genel (mutlak eamm) olduğu zaman ilgisiz olan niteliklere de yer vermiş olabilir. Bu durumda tanım, "efradını cami ve ağyarını mani olmayacağından" reddedilir.[12] Buna şu kıyaslar örnek verilebilir:

Bu tanım, tanımı yapılan şeyle ilgili bütün özelikleri (efradını cami) içermemektedir.

Tanımı yapılan şeyle ilgili bütün özelikleri içermeyen tanım geçersizdir.

O halde bu tanım geçersizdir.[13]

Bu tanım devr ve teselsül gerektirir.

Devr ve teselsül gerektiren her tanım geçersizdir.

O halde bu tanım geçersizdir.[14]

Görüldüğü gibi birinci kıyasta tanım, ilgili bütün özelikleri içermediği, ikinci kıyasta ise devr ve teselsül gerektirdiği iddiasıyla reddedilmektedir.

Saçaklızâde'ye göre tanım, lafzi ve hakiki olmak üzere ikiye ayrılır:

Lafzi Tanım:

İşitenin anlaması için bir lafzın başka bir lafız ile açıklanmasıdır. Bu tür tanım sadece lafzın açıklanmasının yapıldığı tanım şeklidir. Mesela, Arapça'da "aslan" anlamında olan "gazenfer"e "esed", "içki" anlamında olan "ukar"a "hamr" denmesi böyledir. Saçaklızâde'ye göre lafzi tanım daha çok dilbilimciler tarafından kullanır.[15]

---

[7] Y. Şevki Yavuz, *a.g.e.*, s. 13.

[8] Bkz. Saçaklızâde, *Velediye*, s. 140; *Takrirü Kavanin*, s. 12.

[9] Necip Taylan , *Mantık Tarihçesi Problemleri*, İstanbul, 1996, s. 99. Bkz. Muhammed b. Hüseyin, *İsagoci Şerhi* Süleymaniye Kütp. Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 5885 nolu kayıt, s. 43a.

[10] Saçaklızâde, *Velediye*, s. 142; Gazali, *el-Mustasfa (İslam Hukukunda Deliller ve Yorumlar Metodolojisi* ismiyle çev. Yunus Apaydın), Kayseri, 1994, C. I, s. 28.

[11] Münazarda fikri tartışma iki kişi arasında yapılır. Bu iki kişiden iddia sahibine sebep bildiren kimse anlamında *muallil*, diğerine de iddia sahibinin öne sürdüğü fikirleri kontrol edip delile ihtiyaç duyulan hususlar için delil isteyen kimse anlamında *sail* denir. Bkz. Saçaklızâde, *Velediye*, s. 140.

[12] Saçaklızâde, *Velediye*, s. 140.

[13] Saçaklızâde, *a.g.e.*, s. 141; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 140.

[14] Bkz. Muhammed b. Hüseyin, *Mefhum-i Risale-i Velediye li Saçaklızâde*, Süleymaniye Kütp. Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 5885 nolu kayıt, s. 20b; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 141.

[15] Saçaklızâde, *Takrirü Kavanin (fi'l Âdâb)*, s. 12-13; *Velediye*, s. 141; Gazali, *el-Mustasfa min İlmi'l-Usul*, Mısır, h.1322, C. I., s.

Hakiki Tanım:

Bir şeyin bütün özsel (zati) niteliklerini ortaya koyarak onu tanımlamaya "hakiki tanım" denir. Hakiki tanım ile bir şeyin mahiyeti öğrenilir.[16] Saçaklızâde "İnsan düşünen hayvandır" önermesini zikrederek hakiki tanımda ilk önce genel daha sonra özel olan şeye yer verilmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre hakiki tanım yapıldığında ilgili bütün özeliklere yer verilmez ve ilgisiz özelikler de dışarıda tutulmaz ise geçersiz olur. Müteahhirin alimlerinin hakiki tanımda eşitliği (müsavat) şart koştuklarını (insan=düşünen canlı) mütekaddimin alimlerinin ise genel olan şeyin özel ile tanımlanabileceğini ifade ettiklerini zikreden[17] Saçaklızâde, tanım konusunu ele alırken tanımın çeşitleri olan lafzi ve hakiki tanımı incelemekle yetinmez, *Takrirü Kavanin* adlı eserinde söz konusu tanım çeşitlerinin yanı sıra klasik mantık kitaplarında gördüğümüz ve bütün mantıkçıların inceleme konusu yaptığı hadd ve resm[18] üzerinde de önemle durur.[19]

2. Bölme:

Bölme, bir terimin veya kavramın içine aldığı fertleri ortak vasıflarına göre ayırmaktır. Yani bir bütünü kendisini oluşturan parçalarına ayırmaktır.[20] Saçaklızâdeye göre bölme, ya bütünün kendisini oluşturan unsurlara bölünmesi (küllinin eczasına) ya da bütünün, aynı sınıf içinde bulunan fertlere yani tekillere (küllinin cüz'iyyatına) bölünmesidir.

Bütünün Kendisini Oluşturan Unsurlara Bölünmesi:

Bu tür bölmede, bölümler bütünden farklıdır ve bütün ile onun parçaları arasında cins-tür, içlem-kaplam ilişkisi bulunmaz. "Oda dört duvar ve bir tavandan oluşur", "Her cisim toprak, su, hava ve ateşten meydana gelir", "Limonata biraz limon suyu ve bir miktar şeker ile sudan ibarettir" önermeleri gibi.[21] Bu tür bölme, bölünenin mahiyetini öğrenmeye yöneliktir ve bölümler bir birlerinden farklıdır. Mesela "Macun, bal ve çörek otundan oluşur" dediğimizde birbirinden farklı olan "bal" ve "çörek otun"un bir araya getirilmesi ile macun'un oluştuğunu görürüz. Bu bölmede amaç, lafızdan açık olmayan (zahir olmayan) anlamı ortaya çıkarmaktır.[22]

Bütünün Aynı Sınıf İçinde Bulunan Fertlere Bölünmesi:

Bu tür bölmede tümel kavram, içeriğine dahil olan kavramlara bölünmektedir. "Hayvan ya düşünen hayvandır ya da düşünmeyen hayvandır", "İnsan ya beyaz insandır ya da siyah insandır" önermelerinde olduğu gibi tümel kavram ile bölümleri arasında cins-tür, içlem-kaplam ilişkisi vardır. Bölmenin bu çeşidinde bölünen, kısımlarına göre daha genel olmak zorundadır.[23]

Saçaklızâde'ye göre bölmenin doğru bir şekilde gerçekleşmesi için bir takım şartların yerine

---

12; *Mihakku'n-Nazar,* (tahk. Refik Acem), Beyrut, 1994, s. 134; *Makasıdu'l-Felasife,* (tahk. S. Dünya), Mısır, 1961, s. 119.

[16] Saçaklızâde, *Takrirü Kavanin*, s. 13; *Tahrirü Takrir,* İstanbul, 1289, s. 12; Gazali, *el-Mustasfa I,* s. 12; *Mihakku'n-Nazar,* s. 135; *Makasıdu'l-Felasife,* s. 119.

[17] Saçaklızâde, *Velediye,* s. 141; *Takrirü Kavanin,* s. 13.

[18] Tanım, hadd ve resm olarak ikiye ayrılırken, bunların her biri de "tam ve nakıs" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. "tam tanım", yakın cins ve yakın ayırımdan, "nakıs tanım" yakın ayırım ve uzak cinsten, "tam resm", yakın cins ve hassadan, "nakıs resm" ise yalnız hassadan veya hassa ve uzak cinsten yapılır. Bkz. Saçaklızâde *Velediye,* s. 142; Muhammed b. Hüseyin, *İsagoci Şerhi* s. 43a; el-Katibi, Necmeddin, *Risaletu'ş-Şemsiye, Islamic Philosophy* içinde C. 89, Frankfurt, 2000, s. 227; Ahmed Cevdet, *Mi'yar-ı Sedat, Mantık Metinleri 2* içinde, İstanbul, 1988, s. 36-38. Diyarbakırlı Said Paşa, *Hulasatu'l Mantık,* İstanbul, 1315, s. 11-12.

[19] Bkz. Saçaklızâde, *Takrirü Kavanin,* s. 13; *Tahrirü Takrir,* İstanbul, 1289, s. 12-13.

[20] N. Taylan, *a.g.e.*, s. 102.

[21] Saçaklızâde, *Velediye*, s. 143; *Takrirü Kavanin* s. 20. Bkz. Mehmed Halis, *a.g.e.*, s. 181.

[22] Saçaklızâde, *a.g.e.*, s. 145.

[23] Saçaklızâde, *a.g.e.*, s. 143; *Takrirü Kavanin,* s. 21; Ahmed Cevdet Paşa, *Âdâb-ı Sedad,* s. 141-142; N. Taylan, *a.g.e.*, s. 102.

getirilmesi gerekir. Her şeyden önce bölme tam olmalıdır. Yani bölünen şeye dahil olan hiçbir şey dışarıda tutulmamalıdır ki buna *hasr* denir. Ayrıca bölme ile ilgili olmayan şeylerin bölmenin dışında tutulması gerekir. Bir de bölümlerden biri bölünenin aynı veya ona aykırı olmamalıdır.[24] Ona göre bölmenin bölümleri "İnsan ya beyaz insandır ya da siyah insandır", "Kelime ya isim ya fiil ya da harftir" önermelerinde olduğu gibi ya açıkça zikredilir. Ya da "İnsan ya beyaz ya siyahtır" önermesinde olduğu gibi zikredilmesi gereken bütün bölümlere yer verilmez ki buna *mahzuf* denir.[25] Bölmeye herhangi bir itirazın yapılmaması için bölümlerinin tümünün zikredilmesi gerekir. Bölümlerin tümü zikredilmediği zaman şöyle bir kıyasla itiraz edilebilir:

Bu bölmenin bölümleri hasr edilmemiştir.

Bölümleri hasredilmeyen her bölme geçersizdir.

O halde bu bölme geçersizdir.[26]

Saçaklızâde, bölmeyi hasr bakımından akli ve istikrai (tümevarım) olmak üzere ikiye ayırır:

Akli Bölme:

Akli bölmede bölünenlerin sayısı ya da sınırı bellidir. Fazlası veya eksiği zikredildiği zaman akıl onaylamaz. Mesela, "Hayvan ya düşünendir ya da değildir", "Sayı ya tekdir ya da çifttir", "Bir şey ya bilinir ya da bilinmez" önermelerinde akıl, var olan bölümlerden başka bölümler aramaya yeltenmez. Çünkü hayvanın ya düşünen olması veya olmaması ya da sayının ya tek ya da çift olması akıl tarafından açıkça bilinebilir. Akıl var olan bölümler dışında başka bölümler aramaz. Fakat bunlardan birini tercih etmekte tereddüt edebilir.[27]

İstikrai Bölme:

Bu tür bölmede, bölmenin bütün kısımları zikredilmeyebilir, ancak akıl zikredilmeyen kısımları istikra ile ortaya koyar. Bu tür bölmede hasr aranmaz. "Unsur ya toprak ya su ya hava veya ateştir" dediğimizde unsuru toprak, ateş, hava ve su ile sınırlamayıp, ona beşinci ya da altıncı bir şey daha ekleyebiliriz, bu durumda bölme bozulmaz. Çünkü akli bölmenin tersine istikrai bölmede kısımlar belli değildir. Eğer akli bölmede olduğu gibi kısımları sadece ikiye indirgersek, istikra ile ikiden fazla kısmın olduğunu çıkarabiliriz. Mesela, "Unsur ya topraktır ya da değildir" veya "Unsur ya ateştir ya da değildir" dediğimizde unsurun toprağın dışında hava, ateş, su ya da ateşin dışında toprak, su ve hava olabileceğini istikra yoluyla söyleyebiliriz. Çünkü unsuru sadece hava ya da ateşe hasretmek doğru değildir.[28]

Saçaklızâde'ye göre bölmesi yapılan kavramların genel ve özel olmaları göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi taktirde bölme geçersiz olur. Mesela, "Cisim ya hayvan ya da büyüyendir (nami)" dendiğinde "hayvan" kavramının "büyüyen" kavramı içinde yer aldığı görülür. Dolayısıyla cismi, hayvana ya da büyüyene hasretmek doğru olmaz. Cisim hem hayvanı hem de büyüyen şeyleri içine alan tümel bir kavramdır. Yani hem hayvan hem de büyüyen şeyler cisim olduğu gibi hayvan ve büyüyen şeylerin dışında da cisim olan varlıklar vardır. Yine "Hayvan ya insandır ya da beyazdır" dendiğinde beyazın hem insana hem de insan dışında bir takım varlıklara ait bir nitelik olduğu görülür. Bu nedenle hayvanı "ya insandır ya da beyazdır" şeklinde bir bölmeye tabi tutmak doğru değildir.[29]

---

[24] Saçaklızâde, *Velediye*, s. 143; *Takrirü Kavanin*, s. 27. Bkz. Muhammed b. Hüseyin, *Mefhum-i Risale-i Velediye li Saçaklızâde*, s. 23a; İ. Hakkı İzmirli, *Felsefe Dersleri*, İst., 1330, s. 114; Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara, 1995, s. 53; N. Taylan, *a.g.e.*, s. 103.

[25] Saçaklızâde, *Velediye*, s. 143.

[26] Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 142.

[27] Saçaklızâde, *a.g.e., s. 143*, Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s. 142-143.

[28] Saçaklızâde, *Velediye*, s. 134-144; Ahmed Cevdet, *Âdâb-ı Sedad*, s. 143.

[29] Saçaklızâde, *a.g.e.*, s. 144.

3. Tasdik:

Tasdik iki kavram arasında bağ kurmakla gerçekleşir. Bu bağla "İnsan akıllıdır" önermesinde olduğu gibi iki kavram ya bir birbirine yaklaştırılır ya da "Kar beyaz değildir" önermesinde olduğu gibi birbirinden uzaklaştırılır.[30] Yani bir bağ ile bir araya getirilen konu ve yüklem ya onaylanır ya da reddedilir. Eğer bir kimse bir iddiada bulunur da bu iddiası açık değil ise iddiası reddedilir ve iddiası için delil getirmesi istenir. Aksi taktirde iddia ettiği şey ister olumlu, isterse olumsuz önermeden oluşsun reddedilir. İddiasını desteklemek için açık bir delil getirirse, reddetmeye gerek kalmadan iddiası kabul edilir. İddia sahibi iddiasını ispatlamak için delil getirirse, sâile reddetme (men), karşı koyma (mu'araza) ve delili çürütme (nakz) olmak üzere üç görev düşer.[31]

a. Reddetme (men):

Reddetme, öne sürülen iddiayı delil isteyerek veya iddiayı ispatlamak için getirilen delilin öncüllerine itiraz ederek iddia sahibine (muarız) karşı çıkmaktır.[32] İddia sahibinin reddedilen iddiası apaçık değil ise iddia sahibi onunla ilgili delil getirmek zorundadır. Aksi takdirde iddiası çürütülmüş olur. Sail, iddia sahibinin iddiasına karşı sadece delil istemekle yetinirse, *gerekçesiz reddetme (mücerret men),* eğer delil istemekle yetinmeyip buna teyit edici bir söz ilave ederse, buna da *gerekçeli reddetme (senedli men)* denir. Mesela, bir karartı gören kimse "Bu karartı insandır" dediği zaman sâil, "O karartının insan olduğunu kabul etmiyorum" deyip söylediği ile yetinirse bu, gerekçesiz reddetme olur. Eğer "O karartı insan değildir, çünkü karartı düşünen değildir" derse, bu da gerekçeli reddetme olur. Söz konusu örneğin kıyas ile ifadesi şöyledir:

Bu karartı düşünen (natık) değildir.

İnsan olmayan hiçbir şey düşünen değildir.

O halde bu karartı insan değildir. (gerekçesiz reddetme)

Bu karartı gülücü değildir. Çünkü bu karartı insan değildir.

İnsan olmayan hiçbir şey gülücü değildir.

O halde bu karartı insan değildir.[33] (gerekçeli reddetme)

İki çeşit reddetmeyi incelemekle beraber, gerekçesiz reddetmenin geçerli olduğunu ancak, gerekçeli reddetme kadar sağlam olmadığını ifade eden[34] Saçaklızâde'ye göre gerekçe (sened), eşiklik (müsavi), özel (mutlak ehass), genel (mutlak eamm), bir yönden genel (eamm min vech) ve aykırılık (tebayün) olmak üzere beş şekilde bulunabilir.

Gerekçenin reddedilen şeyi desteklemesi için ya reddedilene eşit veya ondan özel olması gerekir. Eğer gerekçe, tamamen değil de bir yönden genel olursa faydası olmaz. Mesela iddia sahibi (mu'allil),

Bu karartı gülücü (dahik) değildir. Çünkü bu karartı insan değildir

Her gülücü ise insandır

O halde bu karartı gülücü değildir, dediğinde sâil, "Niçin bu karartının düşünen olması mümkün değildir?" derse gerekçesi, reddettiği şeye eşit, eğer "Niçin bu karartının zenci olması

---

[30] Gazali, *Makasıdu'l-Felasife,* s. 133; Bkz. N. Öner, *a.g.e.,* s. 183.

[31] Saçaklızâde, *a.g.e.,* s. 146; Ahmed Cevdet, *a.g.e.,* s. 121; Mehmed Halis, *a.g.e.,* s. 176.

[32] Saçaklızâde, *Velediye,* s. 143,146; Ahmed Cevdet, *a.g.e.,* s. 114-115; Ahmed Hamdi Efendi (eş-Şirvani), *a.g.e.,* s. 2; Yusuf Şevki Yavuz, *a.g.e.,* s. 21.

[33] Saçaklızâde, *Velediye,* s. 146. Bkz. Ahmed Cevdet, *Âdâb-ı Sedad,* s. 122.

[34] Saçaklızâde, *a.g.e.,* s. 143.

mümkün değildir?" derse gerekçesi, reddettiği şeyden özel olur. Ve zikredilen her iki durumda da sâilin reddetme gerekçesinin kendisine faydası vardır. Eğer "Niçin bu karartının hayvan olması mümkün değildir?" derse gerekçesi reddettiği şeyden genel, eğer "Niçin bu karartının beyaz olması mümkün değildir?" derse gerekçesi reddettiği şeyden bir yönden genel olur. Ve bu iki durumda sâilin gerekçesi kendisine fayda vermez. Eğer sâil "Niçin bu karartının taş olması mümkün değildir?" derse gerekçesi, reddettiği şeye aykırı olur.[35] Sâilin gerekçesi, reddettiği şeye eşit olup da iddia sahibi, onu iptal ederse reddedilen öncülü ispat etmiş olur. Nitekim "bir cismin insan olmadığını" reddeden sâil, "Niçin bu cismin düşünen olması mümkün değildir?" deyip de iddia sahibi, onun düşünen olduğunu iptal ederse, insan olmadığını ispat etmiş olur. Çünkü eşit olanlardan birinin kaldırılması, diğerinin de kaldırılmasını gerektirir.

Genel (mutlak eamm) ile ilgili olan gerekçenin iptal edilmesinin iddia sahibine faydası vardır. Nitekim sâil "Niçin bu karartının hayvan olması mümkün değildir" deyip de iddia sahibi onun hayvan olduğunu iptal ederse, insan olmadığını da ispat etmiş olur. Çünkü tümelin kaldırılması tikelin de kaldırılmasını gerektirir. Ama gerekçe eşitlik ya da genel ile ilgili olmazsa, onun iptali iddia sahibine fayda vermez.[36]

Saçaklızâde'ye göre sâil, iddia sahibinin bir öncülünü reddettiğinde, iddia sahibi reddedilen öncülü bir delil ile ispatlar. Mesela iddia sahibi,

Âlem hâdis ise onun bir yaratıcısının olması gerekir.

Âlem hâdistir.

O halde âlemin bir yaratıcısı vardır, dediğinde sâil, âlemin hâdis olmadığını ileri sürerse iddia sahibi,

Âlem değişkendir.

Her değişken hâdistir.

O halde âlem hâdistir, şeklinde yeni bir delil ile iddiasını ispatlar.[37]

Saçaklızâde, münâzara yapanların herhangi bir iddiayı nakletmelerini de inceleme konusu yapar. Tartışan kimse, herhangi bir fikri naklediyorsa *nâkil* adını alır. Naklettiği fikrin kaynağını açıklamakla yükümlü bulunan nâkil, bunu yapmakla görevini yerine getirmiş sayılır. Ancak naklettiği düşüncenin doğruluk veya yanlışlığını öne sürerse, iddia sahibi olarak kabul edilir ve iddia sahibinin konumuna geçer. Her iddia, sahibi tarafından ispatlanmalıdır. Çünkü delilsiz iddia tahakküm olarak kabul edilmiş ve münâzara ilmi tarafından değersiz görülmüştür.[38] Saçaklızâde, nakledilen bir fikrin reddedilemeyeceğini ileri sürer. Ona göre naklin reddedilmesi ancak mecazi olarak mümkündür. Çünkü bir metni nakleden kişi, naklettiği metnin içeriğinin doğruluğunu ya da yanlışlığını savunmuyorsa iddia sahibi olmaz. Fakat nakledilen şey gerçek sahibine atfen reddedilebildiği gibi[39] nakledilen şeyin atfedildiği kaynağa aidiyeti konusunda tereddüt var ise yine reddedilebilir. Mesela, "Bir kimse felâsifeden cesetlerin haşrini nakletti" denirse, "Bu nakl geçersizdir", "Çünkü bu nakl felâsifenin anlayışına aykırıdır" ve "Böyle olan her nakl geçersizdir" denir.[40]

b. Karşı koyma (mu'araza):

Karşı koyma (mu'araza), öne sürülen iddianın zıddını ispatlayarak doğrudan doğruya iddia sahibinin iddiasını çürütmektir. Sâil, delili çürütme veya karşı koyma şıklarından biri ile görevini yürütmek istediği taktirde iddia sahibi ile yerleri değişir ve kendisi iddia sahibinin konumuna

---

[35] Saçaklızâde, *a.g.e.*, s. 147; *Takrirü Kavanin*, s. 38. Bkz. Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s. 123.

[36] Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s. 124-125; Mehmed Halis, *a.g.e.*, s. 184.

[37] Saçaklızâde, *Velediye*, s. 147; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s. 124.

[38] Saçaklızâde, *a.g.e.*, s. 153; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s. 112; Y. Şevki Yavuz, *a.g.e.*, s. 18.

[39] Saçaklızâde, *a.g.e.*, s. 149.

[40] Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s. 112.

geçer. İddia sahibi de sâilin yerini alır ve onun görevini yürütür.

Saçaklızâde, karşı koymayı *mu'araza bi'l-kalb, mu'araza bi'l-gayr, mu'araza bi'l misl* olmak üzere üç şekilde inceler.

Mu'arızın delili, şekil (suret) ve madde bakımından iddia sahibinin delili ile aynı olursa *mu'araza bi'l-kalb,* mu'arızın delili şekil ve madde bakımından iddia sahibinin delilinden farklı olursa *mu'araza bi'l-gayr,* mu'arızın delili iddia sahibinin delili ile sadece şekil bakımından aynı olursa *mu'araza bi'l-misl* olarak isimlendirilir.[41]

Delillerin şeklen aynı olmasından kasıt, iktirani kıyaslarda şekillerin bir olması; istisnai kıyaslarda ise mu'arız ve iddia sahibinin delillerinin doğru (müstekim) veya yanlış (gayri müstekim) olmasıdır. Madde bakımında aynı olmaları ile de iktirani kıyaslarda orta terimlerin, istisnai kıyaslarda ise tekrar edilen kısımların aynı olması kastedilir.[42] Saçaklızâde, karşı koymanın söz konusu çeşitlerini açıklamak için âlemin kâdim olduğunu savunanlara karşı, âlemin hâdis olduğunun savunulabileceğine dikkat çekerek şu örneği verir: Felâsife,

Âlem kâdimin eseridir.

Kâdimin eseri olan her şey kâdimdir.

O halde âlem kâdimdir, dediğinde buna kelamcılar şöyle bir kıyasla karşılık verebilir:

Âlem değişkendir.

Bütün değişkenler hâdistir.

O halde âlem hâdistir.[43]

Zikredilen kıyasların her ikisi de kıyasın birinci şeklinden birer kıyastır ve orta terimleri birbirlerinden farklıdır. Ancak şekil bakımından birbirlerine benzemektedirler, bu bakımdan bu tür karşı koyma, *mu'araza bi'l-misl* olur.

Felâsifenin yine bu deliline karşı kelamcılar;

Âlem değişkendir.

Hiçbir kâdim değişken değildir.

O halde âlem kâdim değildir, dediklerinde felâsifenin delili birinci şekilden olduğu halde kelamcıların delili, kıyasın ikinci şeklinden olduğu için, bu karşı koyma, *mu'araza bi'l-gayr* olur.[44] Mu'tezile,

Allah'ın (c.c.) görülmesi mümkün değildir.

Çünkü Allah'ın (c.c) görülmesi Kur'an'da nefy edilmiştir.

Kur'an'da nefy edilen hiçbir şey gerçekleşmez, dediğinde; faydası olmayan hiçbir şeyin Kur'an'da zikredilmediğine inanan Ehl-i Sünnet tarafından bu delile söyle cevap verilir:

Allah'ın (c.c) görülmesi mümkündür.

Çünkü Allah'ın görülmesi Kur'an'da nefy edilmiştir.

O halde Kur'an'da nefy edilen her şeyin gerçekleşmesi mümkündür.

Zikredilen delillerin her ikisi de kıyasın birinci şeklindendir ve her iki tarafın delili "Gözler onu idrak etmez, O ise gözleri idrak eder"[45] ayetidir. Bu nedenle bu karşı koyma, *mu'araza bi'l-*

---

[41] Saçaklızâde, *Velediye,* s. 150; *Takrirü Kavanin,* s. 87; Ahmed Cevdet, *Âdâb-ı Sedad,* s. 132. Bkz. Ahmed Hamdi Efendi (eş-Şirvani), *İlmi Münazara,* s. 13-14

[42] Ahmed Cevdet, *a.g.e.,* s. 132; Y. Şevki Yavuz, *a.g.e.,* s. 29.

[43] Saçaklızâde, *Velediye,* s. 150; *Takrirü Kavanin,* s. 87; Ahmed Cevdet, *a.g.e.,* s. 132.

[44] Ahmed Cevdet, *Âdâb-ı Sedad,* s. 132; Mehmed Halis, *a.g.e.,* s. 185-186.

[45] En'am, 103.

*kalb*dir.[46]

c. Delili çürütme (nakz):

Delili çürütme, getirilen delilin öncüllerine dokunmayıp bir delil ile mu'arızın delilini geçersiz kılmaktır. Yani iddia sahibi, kendi iddiasını mantık ilmi kurallarına göre bir delil ile ispat ederken, sâil de delilin öncüllerini açıklamaya girişerek, delilin geçersizliğini bir delil ile ispatlarsa, sâilin bu şekildeki itirazına delili çürütme denir.[47]

Akıl yürütme konumuna geçen sâilin, delili çürütme safhasında iddia sahibinin delilini geçersiz kılmak için getirdiği delile münâzara ilminde *şahid* denir. Sâil, delil çürütmeyi iki şekilde gerçekleştirebilir.[48]

1. Delilin gerektirdiği hükmün başka delilde iddiaya zıt sonuç verdiğini gösterme (muallilin delilinin bir maddede cari olup, müdde'anın hükmünün mütehallif olması).

Bu şekli şu kıyasla açıklayabiliriz:

Bu delil filan maddede geçerlidir, fakat iddianın hükmüne aykırıdır.

Böyle olan her delil geçersizdir.

O halde bu delil geçersizdir, denilir.

Bu kıyasın büyük öncülü reddedilemez. Çünkü bir delilin maddede gerçekleşip de iddianın hükmüne aykırı olması düşünülemez. Ama bu kıyasın küçük öncülü reddedilebilir. Çünkü küçük öncül "Bu delil filan maddede geçerlidir" ve "Bu delil iddianın hükmüne aykırıdır" önermelerini içermektedir, bu önermelerden her biri reddedilebilir.[49]

Şöyle ki delili çürütmeye çalışan kişinin (nâkiz) muhatabı kendisine "Benim delilimin o maddede gerçekleştiği doğru (müsellem) değildir; vakı'a senin anladığın gibi olsaydı gerçekleşirdi. Halbuki ben şunu kastediyorum" diyerek "Bu delil filan maddede geçerlidir" önermesini reddedebilir. Veya söz konusu önermeyi kabul ederek, "Bu delil iddianın hükmüne aykırıdır" önermesini reddedilebilir. Bu durumda delili çürütmeye çalışan, önceki şekilde birinci, ikinci şekilde ise ikinci önermeyi ispatlamak durumundadır.

Mesela, felâsifeden biri âlemin kâdim olduğunu ispatlamak için "Âlem kâdimin eseridir ve kâdimin eseri olan kâdimdir" şeklinde akıl yürütürse, sâil "Senin bu delilin insan için de geçerlidir. İddianın hükmü yani kıdem ise farklı bir şeydir; insan, kâdimin eseri olduğu halde kâdim değildir ve böyle olan her delil geçersizdir. O halde bu delil geçersizdir" diyerek zikredilen delili çürüttüğünde, felâsifeden olan kişi "Benim kastım bizzat kâdimin eseridir, insanın oluşumunda ise dış dünyanın (edvar-ı felekiyye ve isti'dadat-ı heyulaniyye) etkisi vardır. Bu nedenle söz konusu delil insan için geçerli değildir. Bunu kabul etsem iddianın aykırılığını kabul etmem. Çünkü insan birey olarak hâdis ise de insan türünün kâdim olması mümkündür" diyebilir. Ve delili çürüten kimse, önceki şekilde delilin insanda gerçekleşmesini ikinci şekilde ise iddianın aykırılığını, yani insan türünün kâdim olmadığını ispatlamaya ihtiyaç duyar.[50]

Görülüyor ki, akıl yürütmekle uğraşmak zor, reddetme ve karşı koyma daha kolaydır. Sail, zikredilen örnekte delili çürütme ile iptale girişmek yerine, delilin büyük öncülü olan "Kadimin her eseri kadimdir" öncülünü reddetseydi iddia sahibi bunu ispatlamak zorunda kalırdı. Böylece sâilin durumu daha kolay olurdu.

2. Delilin akli imkansızlığa vardığını belirtme (mu'allilin delilinin ictima'ı nakizayn, devr ve

---

[46] Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s. 133. Bkz. Ahmed Hamdi Efendi (eş-Şirvani), *a.g.e.*, s. 13-14.

[47] Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s. 115; Ahmed Hamdi (eş-Şirvani), s. 2; Bkz. Saçaklızâde, *Velediye*, s. 140.

[48] Saçaklızâde, *Velediye*, s. 151; Ahmed Cevdet *a.g.e.*, s. 127; Mehmed Halis, *a.g.e.*, s. 177.

[49] Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s. 127. Bkz. Ahmed Hamdi Efendi (eş-Şirvani), *a.g.e.*, s. 14-15.

[50] Bkz. Saçaklızâde, *Velediye*, 151; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s, 128; Y. Şevki Yavuz, *a.g.e*, s. 27.

teselsül gibi nedenlerden dolayı geçersiz kılınması).

Sâil, iddia sahibinin delilini, aklen mümkün olmayan bir düşünceyi gerektirmesi halinde çürütebilir. Aklen mümkün olmayan haller arasında devr[51], teselsül[52] ve ictima-ı zıddenyn[53] sayılabilir. Mesela Sâil,

Bu delil geçersizdir. Çünkü falan hükmü gerektirir.

Falan hükmü gerektiren delil doğru değildir.

O halde bu delil doğru değildir, şeklindeki bir kıyasla iddia sahibinin delilini çürütülebilir.[54]

Bu kıyasın küçük öncülü "Bu delil falan hükmü gerektirir" ve "Bu delil geçersizdir" şeklinde iki önermeyi kapsamaktadır. Bu iki önermeden bazen birincisi bazen de ikincisi reddedilebilir. Eğer geçersizlik durumu apaçık olursa, ikinci önerme reddedilemez. Mesela "Bu delil iki zıddın bir arada bulunmasını (ictima'-ı nakizayni) veya büyük olan bir şeyin küçük olan bir şeye eşit olmasını (a'zamın asgara müsavatını) gerektirir, bu ise geçersizdir" denildiğinde ikinci öncül reddedilemez. Çünkü gerek iki zıddın bir arada bulunması ve gerekse büyük olan bir şeyin küçük olan bir şeye eşit olması apaçık bir hatadır.[55]

Saçaklızâde, dil kullarına aykırı olan ibarelerin nasıl nakz edilebileceğine de dikkat çeker. Ona göre bir ibarenin nakz edilebilmesi için her şeyden önce kurallara uygun olması gerekir. Aksi takdirde yapılabilecek itirazların bir faydası olmaz. Çünkü itiraz bir iddianın gerçekliğini ifade eden önermelerle yapılır. Saçaklızâde, bir iddianın, tanımı nakz, bölmeyi nakz, delili nakz, ibareyi nakz olmak üzere dört şekilde çürütülebileceğini ve bu çürütmenin "mutlak nakz" değil, "tafsili nakz" olarak isimlendirildiğini ifade eder.[56]

Münâzara ilmi ile ilgilenenlerin bilmeleri gereken konulara kısaca değindikten sonra, münâzara yapanların, münâzara esnasında dikkat etmeleri gereken hususlara da kısaca yer vermek faydalı olacaktır. Çünkü münâzarada tarafların alelâde değil, bir disiplin içerisinde tartışmaları amaçlanır. Her şeyden önce münâzaradan istenen sonucun elde edilebilmesi için, mutlaka bir usul içerisinde yapılması gerekir. Münâzarada manayı anlamayı zorlaştıran, muhataplar arasında şüphe oluşmasına sebep olan sözlerden, mücmel ve garip ifadelerden kaçınılmalardır. Münazır muhatabının meramını anlamadığı halde sözünü tekrar ettirebilir. Ancak meramını anlamadan sözüne müdahale etmesi uygun değildir. Tartışılan konuyla ilgisi olmayan ifadelerle konu dağıtılmamalı, başka alanlara çekilmemelidir. Münâzara esnasında gülmek, çırpınmak ve hiddetle karşılık vermek gibi durumlardan kaçınılmalı, kişi muhatabını hakir görmemeli, sözünü dikkat ve basiret ile söylemeli, muhatabının sözünü güzel bir şekilde dinlemeli, meramını iyi bir şekilde anlamalı ve daha sonra karşılık vermeye çalışmalıdır. Muhatabın sözünü yarıda kesmek edebe uygun olmadığı gibi, iki kişi münâzara ederken üçüncü kişinin onların sözünü kesip araya girmesi de uygun değildir. Sözü aşırı derecede uzatmanın yararlı olmadığını düşünmeli ve amaçlanan anlamın bilinmesine engel olacak şekilde kısaltmalara gidilmemeli, orta bir yol izlenmelidir. Düşmanlık besleyen, alay eden ve büyüklenen kimselerle münâzaradan kaçınmalı, âdâb ve münâzaranın kurallarını bilmeyenlerle değil, sadece ehil olanlarla münâzara yapılmalıdır.[57]

Sonuç

Müellifimiz münâzara ilmini mantığın temel konularından olan tanım, bölme ve tasdik konuları üzerine bina etmekte, münâzara yapacakların bu konuları iyi bilmeleri gerektiğine dikkat

---

[51] Devr, mümkün iki varlıktan birinin var olması için ötekinin sebep teşkil etmesidir.

[52] Teselsül, hâdislerin birbirinin müessiri olarak geriye doğru sonsuza kadar devam etmesidir.

[53] İctima-ı zıddenyn, birbirine zıt iki şeyin bir arada bulunmasıdır.

[54] Ahmed Cevdet, *Âdâb-ı Sedad*, s. 128; Y. Şevki Yavuz, *a.g.e.*, s. 27.

[55] Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s.129,141. Bkz. Muhammed b. Hüseyin, *Mefhum-i Risale-i Velediye li Saçaklızâde*, s. 20a.

[56] Saçaklızâde, *Velediye*, s. 152; Mehmed Halis, *a.g.e.*, s. 177.

[57] Bkz. Ahmed Cevdet, *Âdâbı Sedat*, s. 143-144; Y. Şevki Yavuz, *a.g.e.*, s. 32.

çekmektedir. Çünkü söz konusu konuları bilmeyenler tartışma esnasında birçok hata yapabilecekleri gibi muhatabın yapacağı hataların da farkına varmayabilirler. Hata ve yanlışlarla başlayan bir münâzarada gerçeğin ortaya çıkması söz konusu olmadığı gibi, münâzaranın belirlenen bir zamanda ve muhatapların birbirlerini rencide etmeden tamamlanması da beklenemez. Böylece münâzara ilminden hedeflenen doğruya ya da doğrunun ortaya çıkmasına hizmet edilmemiş olur. Dikkatle incelendiğinde Saçaklızâde'nin münâzara ilmi ile ilgili görüşlerinin günümüz tartışmacıları için de ufuk açıcı olduğu görülecektir. Çünkü Saçaklızâde her şeyden önce tanım konusunu işlemekle tartışmacıların tartışacakları konuyu tanımlamaları gerektiğine, bölme konusunu işlemekle tartışılacak konunun içlem ve kaplamının iyi bilinmesi gerektiğine, tasdik konusunu işlemekle de tartışmacıların karşılıklı olarak hangi hallerde ne gibi delilleri kullanabileceklerine dikkat çekmektedir.

Bibliyografya

Ahmed Cevdet Paşa, *Adab-ı Sedad, Mantık Metinleri 2* içinde, İstanbul, 1998.

..... *Mi'yar-ı Sedat, Mantık Metinleri 2* içinde, İstanbul, 1988.

Ahmed Hamdi Efendi (eş-Şirvani), *İlmi Münâzara, Mecmüatü'r-Resail* içinde, İstanbul, 1889.

Diyarbakırlı Said Paşa, *Hulasatu'l Mantık,* İstanbul, 1315.

el-Katibi, Necmeddin, *Risaletu'ş-Şemsiye, Islamic Philosophy* içinde C. 89, Frankfurt, 2000.

Gazali, *el-Mustasfa (İslam Hukukunda Deliller ve Yorumlar Metodolojisi* ismiyle çev. Yunus Apaydın), Kayseri, 1994.

..... *el-Mustasfa min İlmi'l-Usul,* Mısır, h.1322.

..... *Makasıdu'l-Felasife,* (tahk. S. Dünya), Mısır, 1961.

..... *Mihakku'n-Nazar,* (tahk. Refik Acem), Beyrut, 1994.

İ. Hakkı İzmirli, *Felsefe Dersleri,* İstanbul, 1330.

Mehmed Halis, *Mizanu'l-Ehzan,* (hzr. Kudret Büyükçoşkun) *Mantık Metinleri 1* içinde, İstanbul

Muhammed b. Hüseyin, *Mefhum-i Risale-i Velediye li Saçaklızâde,* Süleymaniye Kütp. Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 5885 nolu kayıt

Muhammed b. Hüseyin, *İsagoci Şerhi* Süleymaniye Kütp. Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 5885 nolu kayıt,

Necip Taylan , *Mantık Tarihçesi Problemleri,* İstanbul, 1996.

Saçaklızâde M. b. Ebi Bekr el-Mer'aşi, *Velediye,* İstanbul, 1274.

..... *Takrirü Kavanin,* (fi'l-adab), İstanbul, 1279.

..... *Tahrirü Takrir,* İstanbul, 1289.

Yusuf Şevki Yavuz, *Kur'an'ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu,* Bursa, 1983.